

DE TRANSITIONELE WERELD VAN JONGEREN

NAAR EEN SAMENHANGEND INTERCULTUREEL BELEIDSKADER (NOOT 1)

“...adolescenten houden ervan opgemerkt te worden, maar niet om begrepen te worden. Misschien willen zij niet dat buitenstaanders hun geheimcode breken, omdat het fijn is om onder elkaar te zijn en één gezicht naar de buitenwereld te laten zien.” (Hebdidge 1995)

BIOGRAFISCH PROFIEL

Dirck van Bekkum is 51 jaar oud, cultureel antropoloog en vader van een dochter (27) en zoon (22). Tien jaar werkte hij in het bedrijfsleven als werktuigbouwkundige. Tien jaar zorgde hij als alleenstaande vader voor zijn twee kinderen. Tien jaar was hij werkzaam in ambulante en klinische psychiatrie als arbeidstherapeut en case manager voor jonge mannen. Naast zijn ouderschap en werk in de psychiatrie studeerde hij in 1988 af als cultureel antropoloog en volgde een aanvullende interculturele en interdisciplinaire opleiding. Thema van zijn veldwerkonderzoek in de psychiatrie was de samenhang tussen mannelijke adolescentie, etniciteit, psychische kwetsbaarheid en beroepsvorming. Hij publiceerde daarover een aantal artikelen. Sinds 1990 werkt hij als zelfstandig adviseur-onderzoeker-trainer projecten in onderwijs, gezondheidszorg en jeugdzorg in binnen- en buitenland. In 1995 richtte hij Bureau ATIP op. Hij is voorzitter van de Stichting Interdisciplinaire Adolescentenzorg Nederland (SIAN) en bestuurslid van een Vader-Kind Centrum (VKC i.o.). Het verbindend concept beschreven in dit hoofdstuk wordt in 1998 en 1999 geïmplementeerd via een integraal jeugdplan in een multiculturele wijk in Utrecht.

Samenvatting

Jongeren tussen 12 en 23 zijn extra kwetsbaar, omdat zij hun kinderwereld moeten inruilen voor een volwassenwereld. Wanneer zij deel uitmaken van een kansarme groep en een migratieachtergrond hebben neemt die kwetsbaarheid toe. De meeste jongeren worden thuis, op school en op straat meer en meer op hun individuele verantwoordelijkheden aangesproken. Zij krijgen nieuwe privileges, maar ook allerlei nieuwe verplichtingen. Elke jongere is een soort nieuwkomer in de wereld van volwassenen. Jongens zijn in hun overgang, in hun transitie naar volwassenheid vaak kwetsbaarder als meisjes. Jongens moeten volgens het publieke ideaal sportief en assertief, onafhankelijk en stoer, goede vrijers en kostwinners worden. (van Oosten 1998) Dat is wel erg veel en over deze zware last van mannelijkheid praten wij mannen nog nauwelijks. Onze Nederlandse mannelijke identiteit is meer dan bij meisjes opgebouwd door uiterlijke kenmerken en verkeert in een crisis. (van Bekkum 1998d) Door de veranderingen in de zestiger jaren lijkt de kloof tussen jongeren en volwassenen vergroot. Jongeren hebben meer vrijheid gekregen en via muziek, kleding en andere gebieden meer invloed op de wereld van volwassenen. Maar volwassenen zijn minder in staat zich in te leven in hun wereld en ondersteuning te bieden. Volwassen professionals vergeten hoe ingewikkeld die periode in hun eigen leven was. Jongerenwerkers, wijkagenten en anderen die direct met jongeren werken geven aan dat zij niet meer in staat zijn om alléén die kloof te dichten. (Klein Tank 1998) Voor mensen die dagelijks met jongeren werken blijft het verbazingwekkend te zien hoe jongeren al de hormonale en emotionele impulsen vanuit hun binnenwereld en de prikkels vanuit de buitenwereld tot adequaat en acceptabel gedrag samen brengen. De meeste jongeren vinden grote ondersteuning in zogenaamde: ‘peergroups’. De betekenis van deze matenschappen, zoals ik ze in dit hoofdstuk noem, en van meidengroepen is zowel onderschat als niet begrepen. Zonder matenschappen en meidengroepen is het voor jongeren zeer moeilijk zonder kleerscheuren de complexe hedendaagse transitie stap naar volwassenheid te maken. De leeftijdsgebonden en genderspecifieke instabiliteit wordt hier benoemd als een transitionele kwetsbaarheid. Transitionele kwetsbaarheid van jongeren vraagt om aanvullende ondersteunende structuren in projecten zoals die overal in buurten en wijken lopen en in ontwikkeling zijn. Het centrale probleem waar veel beleids mensen in (multiculturele) stadswijken voor staan is evenwicht te vinden tussen a) het bereiken van jongeren, b) het bieden van een zo groot mogelijke diversiteit van activiteiten en c) het organiseren van een voor iedereen zichtbare samenhang.

We kunnen leren van andere culturen hoe jongeren *vanuit een familie- en buurtcontext* te helpen hun overgang naar volwassenheid te structureren. De overgang naar volwassenheid is in alle samenlevingen een belangrijk onderwerp van (collectieve) zorg. In veel traditionele culturen zijn ondersteunende structuren voor jongeren in hun transitie naar volwassenheid samengebracht in een relatief kortdurende ‘rite de passage’, een ondersteunend overgangsrитуeel. Vanuit antropologisch onderzoek kunnen kernelementen uit verschillende ‘rites de passage’ vertaald worden naar de specifieke context van een buurt, wijk of dorp. In hedendaagse stedelijke omgevingen zijn weinig geïntegreerde overgangsstructuren meer aanwezig door verstedelijking, door secularisatie, door de snelle verandering van bevolkingssamenstelling de laatste 100 jaar als gevolg van industrialisatie en als gevolg van immigratie. Door deze veranderingen zijn verschillende maatschappelijke functies van de jongeren als leeftijdsgroep voor de gemeenschap verdwenen. Een deel van het negatieve (groeps)gedrag van jongeren lijkt direct verbonden met het verlies van hun positieve rol in de gemeenschap. Verder heeft zich de periode naar volwassenheid door onze grote (westerse) nadruk op individuele ontplooiingsdrift, onderwijs en vrije tijd, meer dan verdubbeld waardoor ondersteunende overgangsstructuren over langere tijd nodig zijn. In een aantal gevallen kan die periode meer dan 10 jaar bedragen.

De auteur heeft vanuit langdurig veldwerkkonderzoek in het begeleiden van jonge mannen een ondersteunend kader voor hun overgang naar volwassenheid ontwikkeld. **(NOOT 2)** Het kader heet BOLMA: Balancing Of Loyalties Model Adolescents. In het Nederlands wordt dat Balanceren van Loyaliteiten Model Adolescenten. De taak van elke jongere in transitie is om hun loyaliteiten vanuit hun kinderwereld opnieuw vormgeven in relatie tot a) familie en peergroep, b) vrije tijd, school en werk, c) mannen- en vrouwenwereld, d) nationaliteit en etniciteit, e) alledaagse en de religieuze/existentiele wereld. Loyaliteiten vertalen zich meestal in wensen, interesses, belangen en behoeften. Balanceren van al die loyaliteiten is de belangrijkste activiteit in hun vriendenkringen. Alle jongeren balanceren hun loyaliteiten, ook autochtone Nederlandse kinderen. **(NOOT 3)** Het concept van transitie vanuit vijf domeinen in hun leefwereld biedt een geïntegreerde visie en structuur voor jongeren om de kwetsbare periode door te komen. Het biedt ook ruimte om te experimenteren. Nieuwe projecten kunnen vanuit het vijf domeinen model worden opgezet. Ook kunnen er bestaande voorzieningen mee worden geanalyseerd en verbeterd en lopende ondersteunende projecten in de wijk of in het dorp worden aangepast. In de 10 jaar waarin ik ongeveer 500 dienstplichtige militairen begeleidde hadden interventies vanuit een transitionele benadering in veel gevallen motiverende en stimulerende effecten. Belangrijkste succesvolle componenten vanuit mijn professionaliteit in contacten met jonge mannen waren:

- voortdurende besef van hun transitionele kwetsbaarheid zonder de jongeren daarmee lastig te vallen,
- respect voor hun onzekerheid en hun zoeken naar vormen van volwassen gedrag,
- de eigenheid, niet ten koste van de groepssolidariteit, van elke jongere bevestigen en versterken,
- in de groep een veilige en respectvolle sfeer scheppen en bewaren,
- indirect ingaan op hun non-verbale en verbale signalen voor steun. Ook als die als stoerheid, verzet en agressie gepresenteerd worden,
- vertaling van die signalen naar de begeleidingsvorm die ik hun te bieden had, in dit geval arbeidstherapie en beroepsvoorbereiding (vocational training)
- de jongeren hun loyaliteiten leren hanteren in het meest nabij liggende BOLMA domein. Daarna langzamerhand bewustwording stimuleren van dit domein en de andere domeinen in relatie tot de transitiefase waarin zij zich bevinden,
- de groep zoveel als mogelijk als 'natuurlijke' socialisator en stimulator inzetten.

Inleiding: context voor jongerenbeleid

Jeugdbeleid wordt gemaakt om de (geestelijke) gezondheid en het welbevinden van kinderen te verbeteren. Elke cultuur of etnische groep, derhalve ook de Nederlandse, investeert veel om haar voortbestaan te continueren en te garanderen. In deze lijn van redeneren heeft de jeugdzorg in het overheidsbeleid als eerste doel jongeren (met extra risico's) tot volwaardig burgerschap te begeleiden: het socialiseren tot volwaardige cultuurgenoten. Onderwijs, beroepsvoorbereiding, jeugdgezondheidszorg, jeugdhulpverlening, jeugdbescherming, justitie, curatieve en preventieve jeugdzorg zijn instrumenten om nieuwe multiculturele generaties in onze cultuur te socialiseren. Bij deze begeleiding zijn duizenden dienstverlenende professionals uit de genoemde sectoren betrokken. Effectief jeugdbeleid en jeugdzorg voor jongeren is vooral: **zorgen dat zij gezonde, tevreden en goed functionerende volwassen burgers worden.** Onderdeel van die doelstelling is dat overheidsinstellingen een klantgerichte en vraaggestuurde zorg bieden. Het besturen van Nederland op de nationaal, provinciaal, lokaal en op wijkniveau kan gezien worden als het continueren van onze cultuur door middel van specifieke vormen van management in een macro (non-profit) organisatie. Het landelijk beleidskader zegt over preventie: 'Preventie van jeugdproblematiek heeft in belangrijke mate te maken met de versterking van de maatschappelijke positie van jeugdigen, de binding aan en betrokkenheid bij de samenleving van de jeugd en de toerusting van reguliere voorzieningen om uitval van jeugdigen te voorkomen. ...' (VWS 1997, 41) Dit alles geldt ook voor de kinderen uit families met een migratieachtergrond. De vrijheid om de migratiecultuur op eigen wijze te mogen beleven is een krachtige en effectieve strategie voor een positieve integratie. Wij weten dat uit onze eigen historische en hedendaagse ervaringen met traditionele regionale en religieuze groepen in Nederland: de Friezen, de Brabanders, de Twenters, de Katholieken enzovoorts. Zij willen Nederlanders zijn, maar hun eigen regionale en religieuze identiteit, hun etniciteit, niet opgeven. Zij hebben kansen gekregen hun regionale eigenheid te beleven (provinciale indeling met een zekere bestuurlijke zelfstandigheid) en hun religieuze voorkeur te beleven en over te dragen. (vrijheid van godsdienst en onderwijs) Integratie met behoud van eigen cultuur is derhalve een wijze en goede politieke keuze. Indien de migrantenculturen niet als gelijkwaardig worden beschouwd ten opzichte van de Nederlandse nationale cultuur zou in het beleid een fundamentele ongelijkheid worden ingebouwd. Toch is in onze samenleving sprake van marginalisatie en discriminatie van jongeren uit migrantengroepen die voor een deel lijkt op de marginalisatie van groepen autochtone kansarme burgers. (Schuyt 1995) Alle (semi) overheidsdiensten, maar ook de media, de vakbonden, het bedrijfsleven én ook burgers zelf hebben een verantwoordelijkheid in het tegengaan van marginalisering .

Nederland verkeert in een multiculturele omwenteling. In de vier grote steden is meer dan de helft van de kinderen afkomstig uit families met een migratie achtergrond. In de rest van Nederland heeft de omwenteling al gevolgen maar een zekere uitstroom van migranten families uit de grote steden naar het platteland zal de komende generaties op gang komen. Ons land heeft een eeuwenlange en goede staat van dienst als het gaat in het opvangen en opnemen van

nieuwkomers. Kenmerkend aan de huidige Nederlandse situatie is het hoge tempo waarmee migrantengroepen sinds de tweede wereldoorlog ons land zijn binnengekomen. Dit tempo heeft grote invloed op de huidige knelpunten in de jeugdzorg in vooral de grote steden. Drie migratie stromen kunnen grofweg worden onderscheiden. De ex-koloniale migranten, de arbeidsmigranten en de vluchtelingen, de onvrijwillige migranten. (van Es 1995) Om jongeren te begrijpen vraagt elke migratiestroom een specifieke visie en benadering. Migrantengroepen beïnvloeden het gastland en het gastland beïnvloedt de migrantencultuur in een wederzijds proces. Waar de veranderingen als gevolg van deze migratiestromen zich het eerst in volle hevigheid opdringen is in de wijkontwikkeling, in het onderwijs en in de (preventieve) jeugdzorg in de grote steden. Het preventieve gemeentelijke jeugdbeleid kan daarin een regierol vervullen. De culturele diversiteit van onze jeugd is de leidraad in een transitionele benadering. Op dit moment wordt over heel Nederland 11% van de jeugd tot de doelgroep van het minderhedenbeleid gerekend. Bij de Marokkaanse groep is 41% onder de 15 jaar, bij de Turkse is dat 34%, bij Surinamers 30% en bij vluchtelingen 30% en bij autochtone Nederlanders 18%. De komende jaren zal daarom het aandeel van allochtone jongeren in de jeugdzorg sterk toenemen. (Bellaart 1997) In een proefproject voor een Bureau Jeugdzorg in het centrum van Rotterdam, dat ik in 1997 begeleidde, bleek 72% van de jeugd onder 18 jaar uit gezinnen met een migratie achtergrond kwam. En hoewel in de verschillende plattelandsregio's deze percentages nooit bereikt zullen worden komen de nieuwe methodieken ten goede aan alle kinderen. In zijn advies rapport noemt de hoogleraar sociologie Kees Schuyt de relatie tussen de dominante en subculturen als belangrijke risicofactor in de ontwikkeling van kwetsbare jongeren. (1995) Tot de afhankelijke groepen behoren volgens Schuyt, naast de kansarme autochtone ook de groepen met een migratie achtergrond. In de grote steden waar meer migrantengroepen wonen is extra aandacht nodig voor autochtone groepen. Zij zijn als gemeenschap in die situatie extra kwetsbaar omdat hun groepsidentiteit, hun collectieve eigenheid onder druk staat. Het opbouwen van een interculturele jeugdzorg, een kwalitatieve hoogwaardige preventieve en curatieve zorg voor iedereen, is daarom geen keuze meer maar een harde noodzaak. Een jeugdbeleid voor alle maatschappelijke groepen vraagt om visies, programma's, methoden en projecten die een interculturele basis hebben. (zie Leito en van Bekkum 1997, Bellaart 1997, Hijmans van den Bergh 1997)

Sluitende aanpak en vraaggerichte zorg: schakelvisie en transitionele visie

De preventieve aanpak van de begeleiding van jeugd vereist een samenhangend geheel aan activiteiten en voorzieningen. De organisatie van de preventieve jeugdzorg echter is zeer ingewikkeld. (zie hoofdstuk Willem Bertels in dit handboek). De landelijke projectgroep preventief jeugdbeleid heeft de bestuurskundigen Hupe en Klijn onderzoek laten doen hoe de complexiteit transparant en uitvoerbaar te maken. (1997) Zij baseren hun analyse van de begeleiding van jongeren op het regeringsstandpunt Regie in de Jeugdzorg waarin de toegang tot de (curatieve) jeugdzorg via functies kwalitatief goed geregeld moet zijn om de zwaardere problemen van jongeren (en hun ouders) op te lossen. (VWS 1994) Inhoudelijk bouwen Hupe en Klijn hun analyse op het beleidsadvies van de socioloog Schuyt. (Schuyt 1995) De hoogleraar Kees Schuyt heeft in 1995 een kettingbenadering geformuleerd waarin de overgang naar volwassenheid in tien schakels is verdeeld. Gezin, school, na school, beroepsvoorbereiding en werk zijn de leefgebieden waarin wordt geschakeld. De momenten van de ene naar de volgende schakel vormen risicovolle periodes in de ontwikkeling van jongeren. (Hupe en Klijn 1997,12) Die risicovolle momenten worden in het BOLMA model gekarakteriseerd door mogelijke loyaliteitsconflicten en daaruit voortvloeiende sterke innerlijke spanningen. Het kader van schakeling is vooral bedoeld voor beleidsmensen en schematiseert de overgang naar volwassenheid als een chronologisch proces.

gezin gezin/school school na school school-werk: uitval beroepsvoorbereiding aan het werk op het werk zonder werk in maatschappij

1	2	3	4	5	6	7	8
9		10					

SCHEMA I: Ketenbenadering van overgang naar volwassenheid (Schuyt 1995)

In mijn eigen onderzoek en praktijkervaringen ontdekte ik dat een rechtlijnig ontwikkelingsperspectief als ondersteunend kader voor de praktijk niet voldoende is. Jongeren keren soms van de ene fase (schakel) naar de andere terug of proberen een fase (schakel) over te slaan. Zij gaan bijvoorbeeld snel werken en gaan later weer naar school. Natuurlijk ontwikkelen jongeren zich niet altijd in een rechtlijnige traject. Drie stappen voorwaarts en één terug om een vergeten stuk in te halen. Jongeren bereiken volwassenheid niet zelden via een wevend of een heen en weer traject. De hier geformuleerde transitionele benadering neemt de belevingswereld van jongeren als uitgangspunt. In elk van de genoemde gebieden dient de jongere een evenwicht te vinden tussen verschillende loyaliteiten. Dat zal uiteindelijk leiden tot een volwassen persoonlijkheid. In Schuyt's benadering komen twee belangrijke leefgebieden van jongeren niet aan de orde: de relatie tussen mannen en vrouwenwereld en de relatie tussen de alledaagse en religieuze-existentiele wereld. Het (risico)gedrag van jongeren wordt naast de relatie gezin-school-vrije tijd-werk minstens zo sterk bepaald door sexeverschillen en existentiële vragen over het leven.

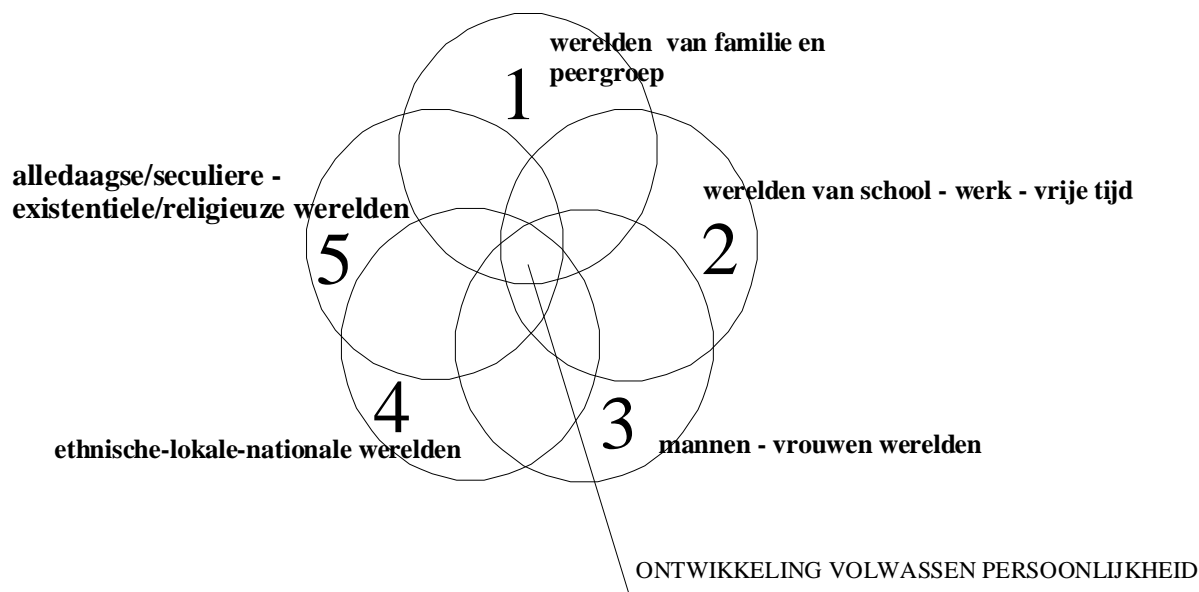
Vanuit mijn onderzoek onder jonge mannen in de psychiatrie onderscheidde ik uiteindelijk vijf domeinen in hun

leefwereld waarin zij een evenwicht moeten vinden om de overgang naar volwassenheid te maken. (van Bekkum 1992, 1995, zie ook noot 3)

1) tussen eigen persoonlijkheid, ouderlijk gezin/wijdere familie en vrienden (peergroep)

2) tussen vrije tijd, school en werk (van Bekkum 1994, 1998c)

3) tussen vrouwen en mannenwereld (van Bekkum 1998d)

4) tussen etnische/regionale en nationale wereld (van Bekkum 1998b)

5) tussen de seculiere (alledaagse) en religieuze (bovennatuurlijke/existentiële) wereld

BALANCEREN VAN LOYALITEITEN MODEL IN VIJF DOMEINEN (BOLMA)

SCHEMA II: Transitioneel ondersteunend model naar volwassenheid:

De ketenbenadering als beleidsmatig kader en de transitionele benadering als verbindend concept voor de dagelijkse praktijk vullen elkaar aan. Grote inspanningen leveren jongeren bij het ontwikkelen van een volwassen persoonlijkheid door de buitenwereld een plaats leren geven in hun binnenwereld en vice versa. Zij moeten hun kinderwereld loslaten om plaats te maken voor een volwassen persoonlijkheid. Zij zijn nieuwkomers in de wereld van volwassenen. Dat maakt hen per definitie instabiel en kwetsbaar. De meeste jongeren doorlopen hun adolescentie zonder noemenswaardige strubbelingen. Maar onze huidige stedelijke samenleving maakt het hen niet gemakkelijk. De periode waarin die volwassenheid bereikt wordt de laatste 100 jaar voortdurend langer. Waar vroeger de jongeren uit de hogere sociale klassen meer tijd kregen om de volwassen wereld binnen te gaan heeft nu een meerderheid van de jongeren keuzes om zijn of haar adolescentie te verlengen. Zoals de Franse historicus Phillippe Ariès schreef: "We willen zo vroeg mogelijk in de adolescentie komen en er zo lang mogelijk in vertoeven." (1960, 30) Dat maakt de periode van kwetsbaarheid, van mogelijke instabiliteit langer, maar ook de tijd van het instand houden van ondersteunende structuren vanuit de overheid wordt langer en daardoor duurder. Wanneer en hoe een studie af te ronden, uit huis gaan, een vaste relatie aangaan en trouwen, vast werk zoeken, een vaste woonplaats kiezen is meer een kwestie van (individuele) keuze geworden. Het vragen om en uiten van behoefte aan ondersteuning is voor jongeren de laatste veertig jaar ingewikkelder geworden. Jongeren hadden in de Europese cultuur voor de jaren zestig weinig invloed op de volwassenwereld. Volwassenen bepaalden de smaak, de muziek, de literatuur, de rook- en drinkgewoonten van jongeren enzovoorts. De breuk van de zestiger jaren was dat jongeren, veel meer dan daarvoor, hun eigen waarden en normen konden bepalen. Zij maakten hun eigen (jeugd)cultuur die voor een deel tot voorbeeld werd van de volwassenwereld. Maar de breuk heeft jongeren ook op zichzelf teruggeworpen. Zij hebben toch volwassenen nodig om de volwassenwereld binnen te kunnen. Dat is een wet van alle tijden en culturen. De grote taak waar beleids mensen, media en uitvoerders de komende tien jaar voor staan is nieuwe bruggen te slaan tussen volwassen en jongeren wereld. (van Bekkum 1995) Daarbij zal men zowel rekening moeten houden met de nieuwe autonome positie van jongeren sinds de jaren zestig als met een kenmerkende eigenschap van groepen jongeren. De Britse socioloog Hebdidge zei in een TV interview met Anil Ramdas in 1996: "...adolescenten houden ervan opgemerkt te worden, maar niet om begrepen te worden. Misschien willen zij niet dat buitenstaanders hun geheimcode breken, omdat het fijn is om onder elkaar te zijn en één gezicht naar de buitenwereld te laten zien." Voor een klantgerichte en vraaggestuurde preventieve en curatieve zorg is het van groot belang om de leefwereld van de

jongeren telkens opnieuw te leren kennen en als uitgangspunt te nemen in beleid. Daarvoor is een interculturele, intersectorale en interdisciplinaire visie nodig op de leefwereld van jongeren. Een dergelijke visie kan ontleend worden aan systematische cultuurvergelijking hoe verschillende samenlevingen de transitionele kwetsbaarheid van jongeren aanpakken.

Rite of passage: drie fasen

De antropoloog Arnold van Gennep ontdekte aan het begin van deze eeuw dat vele culturen ondersteunende structuren bezaten om hun mensen van de levensfase naar de andere te ondersteunen. Hij noemde die 'Rites de Passage'. (van Gennep 1908) Voor volwassenwording zijn speciale overgangsrituelen ontstaan. In de theorievorming rondom het concept van rite de passage onderscheidde van Gennep drie procesmatige fasen: losmaking (separatie)-drempelstatus (liminaliteit)-herintreding (reïntegratie). De Britse antropoloog Victor Turner actualiseerde van Gennep's inzichten en noemde de toestand in overgangperiode limineel: 'op de drempel. De toestand van de betrokkenen is gevaarlijk voor henzelf en voor anderen. Zij hebben in de liminele (adolescente) periode namelijk geen duidelijke identiteit. Een intensief socialisatieproces, een ondersteunend initiatieritueel, is noodzakelijk om de liminele periode te overbruggen. De betrokkene mag niet in een (semi)permanente psychische destabilisatie terechtkomt en de continuïteit van zijn eigen ontwikkeling en die van de familie of sociale context bedreigen. (1967) Elke jongere oefent voortdurend met grenzen in haar/zijn peergroep, op school, thuis en in de disco. Vele hedendaagse programma's en projecten voor risicojongeren, zoals survival tochten, alternatieve detentievormen en werkkampen, vertonen de bovengenoemde drie fasen structuur: a) losmaking uit eigen omgeving b) onzekere periode die ondersteuning vraagt c) herintreding in de familie en buurt als volwassen man of vrouw. Voor veel jongens vervulde de dienstplicht een soort initiërende rol naar volwassenheid, maar die is in 1996 afgeschaft. De meeste jongens die ik in tijdens hun militaire dienst begeleidde verwachtten van de dienstplicht een initiatie, een introductie in de mannenwereld. Een aantal van hen werden daarin teleurgesteld. Er zijn een therapeutische (afkick) leefgemeenschappen en ambulante programma's die het transitionele model proberen te benaderen. (Edgar 1990, Zoja 1989) Bij opname moeten alle kleren worden ingeleverd en krijgt ieder uniforme kleding. In sommige gevallen worden zelfs de hoofden kaal geschoren. Hier is sprake van een echte separatie van het oude milieu. Tijdens de opnameduur is de cliënt limineel: op de drempel naar gezond (en volwassen) worden. Het ontslag is een heropname in de samenleving en vormt de reïntegratie. Een ziekenhuis- of psychiatrische opname, een ambulante therapie, een detentie, een dienstplicht, de maanden na afmaken van school, de proefperiode in een eerste baan kan jongeren een kans bieden om een (deel van hun) transitie door te maken. (Gutknecht 1983) De behandeling of begeleiding zelf kan als overgangsstructuur worden gebruikt. In Zuid-Afrika zijn reclasseringsprogramma's die met het rite de passage concept werken en in de VS lopen verschillende buurt en schoolprogramma's volgens dit concept. Het procesmatige van de transitionele benadering kan als volgt worden geschematiseerd: ***Drie fasen in de rite de passage van jongeren naar volwassenheid***

KINDERWERELD	TRANSITIE (overgang)	VOLWASSENWERELD
ROLLEN A	Rolverandering	ROLLEN B
STATUS A deel van gezin (beperkte autonomie)	INITIATIE (rite de passage) (kwetsbare periode)	STATUS B deel van samenleving (met nieuwe privileges, rechten, plichten)
SEPARATIE	LIMINELE PERIODE	REÏNTEGRATIE

SCHEMA III: Rite de Passage: structuur in overgang naar volwassenheid.

Veel van wat hier wordt beschreven geldt ook voor jonge vrouwen, maar als mannelijk adviseur, onderzoeker en begeleider richt ik mij tot jonge mannen. Meisjes doorlopen andere routes in hun transitie naar volwassenheid. Zij internaliseren vaker spanningen maar praten daar onderling meer over dan jongens. Bij meisjes leiden onopgeloste loyaliteitsconflicten vaker tot intra psychische spanningen en gevolgen. Hun innerlijke conflicten hebben deels ook andere inhoud. Naomi Wolf beschrijft in haar boek 'Verwarrende Tijden' de wederkerigheid van vrouwen en mannenwerelden vanuit de ogen van meisjes. Zij stelt voor om ook voor meisjes gender-specifieke 'rites de passage' te ontwikkelen. (Wolf 1997) Met 'E-Quality: Instituut voor Gender en Etniciteit' in Den Haag is overleg over de invulling van het balanceren van loyaliteiten model voor meisjes. Jongens richten de spanningen van die dilemma's meer naar buiten. Zij hebben meer geaccepteerde mogelijkheden om zich uit te leven en externaliseren. Volwassen worden vraagt, meer dan bij meisjes, een grote mond hebben, je met andere mannen meten, risico's nemen en gevaarlijke dingen doen. En in de meeste gevallen worden zij begrensd door hun omgeving. In de kwetsbare, 'liminele' periode beleeft een jongere geen 'welzijn' en 'gezondheid'. Hij of zij voelt zich goed of slecht en onderneemt-investeert veel om zich prettig te (blijven) voelen. Hij of zij probeert de mentale, sociale en emotionele

instabiliteit eigen aan de leeftijdsperiode te stabiliseren. Als hij of zij zich slecht blijft voelen wordt compensatie gezocht bij leeftijdgenoten, in zich te isoleren, in muziek luisteren, in dansen, in drinken, in (hasj) roken, in andere risicovolle activiteiten, 'uit je dak gaan' gaan enzovoorts. Gedrag van jongeren in een transitionele aanpak kan meer vanuit deze 'stabiliserende' bril worden bekeken. Het bewustworden, beperken en uitsmeren van loyaliteiten dilemma's over langere tijd vormt daarbij het doel. Als het erger wordt zoekt een jongeren aandacht en ondersteuning bij oudere broers of zussen, bij ouders, bij de leraar en leerlingbegeleider, bij de sociaal verpleegkundige, de jeugdarts, de huisarts, de pastor en de imam. Zij verwachten vaak een onvoorwaardelijke ondersteuning omdat zij zich in de liminele fase zo intens slecht kunnen voelen. Als het slecht voelen door onopgeloste loyaliteitsconflicten nog erger wordt en langere tijd duurt kan verslavend en crimineel gedrag een uitweg zijn. (van Bekkum 1998f) Soms komt een jongere bij de hulpverlening. Bij deze institutionele ondersteuning, de hulpverlening wordt de zorg maar al te vaak opgedeeld in lichamelijke, psychische en geestelijke (pastorale) zorg. Lichamelijke en psychische veranderingen (geest) zijn voor de jongere niet te scheiden van existentiële levensvragen (ziel). Jongens en meisjes beleven en voelen dit als één geheel, maar ze moeten leren hun vragen en klachten op die verschillende gebieden op te splitsen voor de huisarts, de psycholoog en de dominee. In mijn onderzoek onder dienstplichtige militairen opgenomen in de psychiatrie bleek deze opsplitsing vaak een extra bron van verwarring voor de betrokken jonge mannen. **(zie noot 3)** De samenhang tussen lichaam, geest en ziel wordt in verschillende maatschappelijke en etnische groepen verschillend beleefd. Utrechtse autochtone jongens van 15 uit Hooggraven in Utrecht hebben andere begeleiding nodig dan Haagse Hindoestaanse meisjes van 17 jaar uit de Schilderwijk in Den Haag.

Vangnetten voor evenwichtskunstenaren: matenschappen

Waar vinden jongeren de afzondering die bij de tweede liminele fase hoort van de rite de passage? Liminaliteit en stabiliteit scheppen zij in hun peergroep met leeftijdgenoten. Rondhangen zonder volwassenen moet! Jongeren zijn evenwichtskunstenaren. Zij balanceren op het scherp van de snede met vele behoeften en belangen in de genoemde vijf domeinen. Het eerste domein is de driehoek van persoonlijke behoeften, belangen het ouderlijk gezin en van de peergroep. (zie schema II, Quinn e.a. 1985, Preto 1989) Voor jonge mannen, meer nog als voor meisjes, is het dagelijks verkeren in een peergroep zeer belangrijk in hun overgang naar volwassenheid. In 1985 kwam de pedagoog Jan Hazekamp met de term rondhangen. Hij pleitte voor een grondige herwaardering van het rondhangen van jongens en meisjes in groepen en waarschuwde voor onbegrip en marginalisering. (Hazekamp 1985) De antropoloog Hans Werdtmölder deed onderzoek onder groepen Marokkaanse jongeren en noemde de 'peergruppen': 'vriendenkringen' en 'randgroepen'. (Werdtmölder 1986) Op dit moment wordt term hanggroepen gebruikt maar beide termen doen geen recht aan de engelse betekenis van zelfstandige naamwoord 'peer': gelijke. Het werkwoord 'peer' staat onder andere voor evenwaardig zijn en doen. Een vertaling die recht doet aan de betekenis die jongeren er zelf aan geven lijkt mij 'maat' en de groep waarin zij graag verkeren is de 'matenschap'. Ik stel voor deze term voortaan te gebruiken bij vriendengroepen van jonge mannen. Voor meisjes zou een aparte term bedacht moeten worden die bij hun specifieke doel en activiteit past. Ik noem ze hier meidengroepen. De matenschap is onderwerp van veel onderzoek geweest. We weten eigenlijk weinig over wat er in jongeren omgaat, vooral wat hun motieven zijn van stoer, dreigend en gewelddadig gedrag. De discussie van de volwassenen in de publieke opinie over groeps geweld van jongeren is de laatste jaren niet om aan te horen. Meer blauw op straat, collectieve en hogere straffen, sneller inzetten van de ME, contracten met ouders over opvoeding, meer geld voor jongerenwerkers. Maar geen enkele serieuze poging te begrijpen waarom jongeren zich gedragen zoals ze zich gedragen. Negatieve stereotypingen hebben we voldoende, de media staan er bol van. Wel hebben we onze mond vol van zinloos pierewaaien, hanggroepjongeren, eendeloze verveling waarmee het stigma wordt bevestigd en wij volwassenen ons onbegrip vergroten. Er zijn uitzonderingen. De dissertatie van Jan Hazekamp: 'Rondhangen als tijdverdrijf' is een uitzondering. (1985) Daarin wordt een uitstekende, hoewel geen cultuurvergelijkende, poging gedaan om de belevingswereld van jongeren in groepen te begrijpen. De betekenis van matenschappen wordt zowel onderschat als niet begrepen. Tegenwoordig in onze moderne stedelijke situaties verschillen de matenschappen nogal van de groepsvorming onder meisjes, hoewel de laatste jaren zich incidenteel kopiërend gewelddadig gedrag van groepen meiden voordoet. In een cultuurvergelijkende kader valt vooral de complementariteit van groepen jongens en meisjes op. Bij allerlei feesten, evenementen en jaarlijks terugkerende rituelen waren en zijn de groepen meiden en jongens voortdurend met elkaar in de weer. Het groepsgedrag speelt zich of onder de ogen of uit de ooghoeken van de volwassenen. Hofmakerij, uitproberen van allerlei grenzen, erotische en sexuele ervaringen opdoen, flirten en vechten om de gunsten van een meisje of ter verdediging tegen jongens uit een andere (buurt)gemeenschap zijn een voortdurend terugkerende activiteiten ter voorbereiding op de volwassenheid.

Jonge mannen hebben in matenschappen de mogelijkheid om onderling en tegen andere groepen hun individuele kracht te meten in het ontwikkelen van hun volwassen identiteit. Dit is niet alleen fysiek en niet alleen om imponeergedrag te oefenen voor later. Vele niveaus van communicatie en onderhandeling worden geoefend in jongerengroepen. Veel jongeren vormen in de matenschappen de basis voor hun mannelijke identiteit. De orthopedagoog Jan van de Ploeg publiceerde in 1995 een artikel over de kenmerken van de matenschap. Hij concludeert dat de matenschap niet per sé een tegencultuur van het gezin behoeft te zijn. De matenschap is vooral een laboratorium □om los van het gezinsmilieu uiteenlopende kwaliteiten tot uitdrukking te brengen.□ Voor de overgang naar volwassenheid zijn de vriendschappen in de matenschappen uiterst belangrijk. 'Erbij horen of eruit liggen' kunnen invloed hebben op de ontwikkeling van hun persoonlijkheid. Opbouw van sociale netwerken buiten het gezin is eveneens een belangrijke functie van matenschappen. Een van zijn conclusies is dat het vroegtijdig in kaart brengen

van matenschappen een belangrijke rol kan spelen in preventieve jeugdzorg. (van de Ploeg 1995, 83) De socioloog Peter van de Linden concludeert in een artikel over vriendschap onder jongens dat naarmate zij zich meer op een seksuele relatie met één meisje richten de verbinding met de peergroep en andere individuele jongens verminderd. (van der Linden 1995, 373) In het bovengenoemde vijf domeinen model is binnen het eerste domein het balanceren van loyaliteiten tussen het ouderlijk gezin en de 'peergroep' zeer belangrijk. We kunnen niet alle domeinen uitgebreid behandelen maar zullen via enkele voorbeelden de samenhang en het analyserend vermogen van het Balanceren van Loyaliteiten Model (BOLMA) illustreren.

(Meertalige Berbers

De Berber kinderen uit traditionele families komen mogelijk in alle vijf domeinen in conflicterende loyaliteiten. Daardoor hopen zich spanningen die door de grote veranderingen in de overgang van basis naar middelbaar onderwijs kunnen escaleren. Thuis wordt door de oudere generatie nogal eens Berber gesproken, terwijl in de Marokkaanse groep Marokkaans de spreektaal is. Indien de familie gelovig is komt het Arabisch als 'lingua franca' van de Islam en Koran daar nog eens bij. Op school en op straat wordt Nederlands gesproken, terwijl op school er ook nog Engels en soms Duits en Frans bij komt. Deze kinderen moeten in enkele jaren via het leren van de Nederlandse taal meertalig worden. Op de basisschool verloopt het leren in de groep en het leren in het voorgezet onderwijs meer en meer individueel. Dat spoort niet met de cultuur thuis waar alles meer collectief verloopt. Zij krijgen op die leeftijd meer individuele verantwoordelijkheid in de verschillende domeinen: familie-peers, school-werk-vrije tijd, man-vrouw, nationaliteit-etniciteit en seculariteit-religie. Ik vraag mij in gemoede af welk kind uit welk (Nederlands) milieu deze periode van enorme veranderingen ongeschonden doorkomt. Daarbij komen nog eens indringender risicofactoren als gevolg van directe discriminatie ervaringen en marginalisatie van jongeren uit migrantenmilieus, waarvan wij weten dat het grote invloed heeft op het zelfbeeld van elk kind. Negatieve zelfbeelden leveren bij elk mens, maar zeker bij jongeren die steeds minder op de veiligheid en geborgenheid van het ouderlijk gezin terug kunnen vallen, extra risico factoren op in het maatschappelijk functioneren en presteren. (Schuyt 1995, 42) De huidige Nederlandse samenleving biedt minder kansen aan ongeschoolden en aan laag opgeleiden. Elke Marokkaanse jongere die problemen op school krijgt weet dat er donkere wolken zijn kant op drijven voor wat betreft zijn toekomst. En als hij dat niet zelf bedenkt wordt hij daar snel op gewezen door de schoolomgeving. Als de jongeren geen prettige zelfbeleving hebben en weinig perspectief naar de toekomst hebben is dat een prima voedingsbodem voor alles wat er met jongeren in een familie, op school en in een buurt mis kan gaan. Elk project, elke expertise in het begeleiden van jongeren, elk beleidstuk zal met het ingewikkelde keuzeproces waar jongeren zich in bevinden in welke vorm dan ook een plaats dienen te geven. De transitionele benadering met het balanceren van loyaliteiten in vijf domeinen kan als omvattend model fungeren.) IN KADER!

Herordenen van bindingen

We keren terug naar de betekenis van de peergroep. De matenschap is onontbeerlijk om de bindingen in het eerste domein: het kerngezin (vader, moeder, broers en zussen) te herordenen. De herordening van loyaliteiten is noodzakelijk om een volwassen persoonlijkheid op te kunnen bouwen. Centraal in de matenschap is het leren omgaan met allerlei grenzen:

- 1) Qua normen van thuis: Hoe kan ik gaan met 'peers', met jongeren en met ouderen?,
- 2) Qua werk opleiding en vrije tijd: Hoe kom ik aan geld voor mijn vrije tijd als ik naar school ga en veel huiswerk heb?,
- 3) Qua gender: Wat is mannelijk en wat is vrouwelijk? Hoe benader ik een meisje of jongen wat ik leuk vindt? 4) Qua achtergrond: Wat is mijn etniciteit en wat is mijn nationaliteit?,
- 5) Qua religie of het bovennatuurlijke: Wat is dood? Wat is oneindig? Wat is de kosmos? Bestaat God?

In elk van de vijf domeinen worden oude bindingen herordend. In de sociale context van jongeren kan veel misgaan indien grenzen worden overschreden op lichamelijk, op seksueel en op maatschappelijk gebied. Vanaf de jaren zestig meenden jongeren de overgang volwassenheid zonder volwassenen te kunnen volbrengen. Daardoor lijkt nu een patroon te zijn ontstaan om je als volwassene maar niet meer met hen te bemoeien. In een artikel uit 1995 formuleerde ik de tendens van de afgelopen decennia om jongeren in matenschappen alleen te laten. (van Bekkum 1995) Wij volwassenen in onze westerse cultuur menen dat jongeren het recht hebben om hun eigen keuzes te maken, maar in stedelijke situaties zijn de keuzes zo talrijk en complex en de grenzen zo onduidelijk dat er geen sprake meer van keuzes maken is. Het is veel meer een proces van beschermen tegen keuzes, de werkelijkheid versimpelen zodat die hanteerbaar en leefbaar wordt. De grote uitdaging in het preventieve jeugdbeleid voor de komende jaren is om jongeren via de matenschappen te ondersteunen in hun complex keuzeproces zonder dat hun behoefte aan isolatie, geheimhouding en eigenheid wordt aangetast. Regionale en migranten culturen laten voorbeelden zien hoe dat kan.

(In dorpen in Zuid-Limburg bestaat de 'Jonkheid', de gemeenschap van alle ongetrouwde mannen. Vanaf het verlaten van de lagere school treden jongens toe en ze verdwijnen eruit als ze trouwen. Een duidelijke afbakening van separatiefase, van de kwetsbare, liminele fase en van de reïntegratie fase. Ongetrouwde mannen blijven hun hele leven bij de 'Jonkheid'. Als groep hebben jongeren een naam, een plaats en een taak in de gemeenschap. Kortom een

positieve groepsidentiteit. Gedurende het jaar spelen zij een rol in de gemeenschapsfestiviteiten en treden op in verschillende andere situaties. De jongeman van eind twintig die mij voor de belangrijkste dag van de Jonkheid uitnodigde, het halen van de St. Brigida Den in april, vertelde mij hoe hij sinds het verlaten van de Jonkheid door zijn huwelijk met tranen in de ogen naar de activiteiten op die dag keek. Die periode in zijn leven miste en koesterde hij erg. Allerlei jaarlijks terugkerende evenementen gebaseerd op elementen uit oorspronkelijke initiatie rituelen kunnen als oplossingsrichtingen dienen om ongebreidelde vechtlust en uit de hand lopende hofmakerij naar maatschappelijk geaccepteerde vormen te transformeren. Het voorbeeld van de Jonkheid geeft het belang weer om de jongeren als groep een maatschappelijke rol in de gemeenschap te geven. De Jonkheid vertoont alle trekken van de liminele fase in

de rite de passage. (zie schema III) Bij dit alles geldt dat vernieuwende structuren aan moeten sluiten bij de leefwereld van autochtone en allochtone groepen jongeren en bij bredere ontwikkelingsplannen in de wijk of in het dorp. Een transitionele visie biedt in overleg met ambtenaren, instellingen en bewoners mogelijkheden om dergelijke projecten op te zetten. Zij moeten toegesneden worden op de specifieke locale situatie.) IN KADER !

Het scherp van de snede

Voor mensen die dagelijks met jongeren werken blijft het verbazingwekkend te zien hoe zij al de hormonale en emotionele impulsen vanuit hun binnenwereld en de prikkels vanuit de buitenwereld proberen te gieten in hanteerbaar, verdraagbaar gedrag. Hoewel alle dilemma's zich meestal niet tegelijkertijd aandienen worden zij dagelijks geconfronteerd met allerlei keuzes die relatief nieuw en vreemd voor hen zijn. Wanneer een jongere van de lagere school de overgang maakt naar het middelbaar onderwijs komt hij of zij in een periode van grote verandering en wordt op een aantal punten een grotere mate van zelfstandigheid vereist. In de hedendaagse Nederlandse cultuur is voor jezelf opkomen een vereiste. Voor jongens of meisjes die subassertief zijn of van het platteland in de stad op school gaan is die overgang extra zwaar omdat die middelbare school vaak grootschalig is en een stedelijke assertiviteitscultuur kent. Snelle praatjes, een grote mond, een beetje macho, elkaar vliegen afvangen, wie is de slimste en scherpst, wie heeft de mooiste kleren en attributen zijn dwingende trends. Een Marokkaanse jongere met een Berber culturele achtergrond kan dan al snel een intens dilemma terecht komen met thuis. Individuele assertiviteit kan haaks staan op een aantal grondwaarden van de Berbercultuur en de Islamcultuur van thuis. Persoonlijk gewin nastreven is in orthodox islamitische milieus tegenstrijdig met de Koran. Dat geldt ook voor de Berbercultuur. Volgens die grondwaarden staan individuele inspanningen in dienst van de familie, de groep en Allah. Vooral de verbinding tussen deze drie schept voor veel jongeren een schier onoplosbaar loyaliteitsconflict in meerdere domeinen: a) ego-familie-matenschap, b) vrije tijd-school-werk, c) mannen-vrouwenwereld, d) nationaliteit-etniciteit, e) seculaire-religie wereld. Op school namelijk en in contact met autochtone leeftijdgenoten wordt hem of haar bij voortdurend voorgehouden dat de loyaliteit naar de 'wij-cultuur' (het individu bestaat bij gratie van de groep) belachelijk en ouderwets is. Dat zijn twee duidingen die dodelijk zijn voor jongeren in hun transitionele kwetsbaarheid. Thuis namelijk wordt de jongere almaar voorgehouden dat het in dienst stellen van de ander, van de familie de enige manier weg is naar volwassen zelfstandigheid. Het derde domein maakt de zaak nog complexer. De mannen- en vrouwenwereld in veel migrantenculturen zijn meer dan in de Nederlandse cultuur gescheiden maar complementair. (van Bekkum 1998d) Daarmee verloopt de socialisatie van jongens en meisjes zeer verschillend hetgeen door autochtone kinderen regelmatig weer als 'achterhaald' en 'stom' wordt aangeduid. Ook dat kan krenkingen opleveren die anders uitwerken bij jongens dan bij meisjes. Jongens reageren dat meer (naar) buiten af: zij externaliseren hun onmacht om de tegenstellingen thuis en op school te overleven. Meisjes internaliseren vaker deze spanningen en kunnen allerlei vage semi-psycho-somatische klachten krijgen.

(Mehmet en culturele trots

In mijn werk met dienstplichtigen, vastgelopen in het leger, bleken vele problemen geduid te worden als psychische of psychiatrische problematiek, terwijl die ook (deels) als gevolg van hun overgang naar volwassenheid gezien kunnen worden. Zo ook met Mehmet. Mehmet werd naar de afdeling klinische psychiatrie van het Militair Hospitaal ingestuurd met symptomen van ernstige impulsdoorbraken van agressie gevolgd door periodes van sterke teruggetrokkenheid van zijn omgeving. Mehmet was 20 jaar, geboren in Den Haag en een kind van Turks-Anatolische migrantenouders. Hij was trots op zijn Turkse, maar ook op zijn Nederlandse-Haagse achtergrond. In de buurt waar hij opgroeide had hij vrienden uit verschillende groepen waaronder autochtone Nederlandse jongens. Sinds zijn 14e deed Mehmet intensief aan basketbal en boksen. Hij was zich meer en meer gaan richten op boksen en was binnen zijn vereniging een van de grotere talenten. Toen hij 18 werd had hij met succes uitstel van dienst gevraagd omdat hij de MTS af wilde maken. Na zijn schoolopleiding was hij gretig om zijn dienstplicht te vervullen. In dienst was hij met zijn dubbele nationale loyaliteit al gauw een doelwit. □ Op onze kamer in de kazerne met tien andere soldaten begon het. Zij hielden niet op, s'avonds als we klaar waren met ons werk, met grappen te maken en mij pijn te doen. Ik hou zelf ook wel van een grap en doe het zelf ook. Maar twee van die jongens bleven maar door zeiken en noemden mij een stomme Turk. 'Hé, domme buitenlander jij kunt zeker nog niet tot tien tellen?' De eerste keer lachte ik en vertelde dat ik MTS had. Maar ze de volgende avond gingen ze weer door en ik zei een paar keer dat ze moesten stoppen. Toen ging ik door de rooie, ik raakte hem waar ik maar wilde, wierp hem op de grond en wilde zijn keel dichtknippen. Zij vertelden mij dat later want ik kon mij niets herinneren wat er was gebeurd na de

eerste klappen. Vier maten hebben mij van hem afgetrokken en riepen de sergeant. Het hele gebeuren werd met een deel van de kamer besproken maar niemand zei iets over dat verschrikkelijke en ik ging dat zelf ook niet zeggen. Ik werd twee dagen vastgezet. In de maanden daarna is dit nog twee keer gebeurd en de laatste keer was het die andere gozer. Na elke knokpartij gingen bij mij de gordijnen dicht en ik wilde niets en niemand meer zien. Na die derde keer wilde ik zelfs in het weekend niet meer naar huis. Ik lag dagen op mijn bed en toen stuurden ze mij naar de compagnie arts en die stuurde mij hierheen. Daarom vraag ik u: waarom blijven mensen elkaar pijn doen? Ik wil graag een Nederlandse soldaat zijn □ Uiteindelijk is Mehmet na twee maanden vertrokken van onze afdeling maar de krenking was niet echt verdwenen. Daarbij kwam dat hij niet meer naar dienst terug mocht hetgeen zijn wens was.)
IN KADER!

Locale, etnische en nationale cultuur

Gedurende en na mijn onderzoek naar mannelijke adolescentie, etniciteit en psychiatrie bleef dit verhaal over etnische discriminatie jaren in mijn hoofd steken. Ik wilde de culturele patronen, het verloop, de motivaties en de logica van dit drama beter begrijpen. Het kreeg enige zin toen ik het vijf domeinen model in de loop van mijn onderzoek had uitgewerkt. Het gebeuren werd begrijpelijker door het te plaatsen in het balanceren tussen nationaliteit en etniciteit én het te verbinden met het perspectief van gevestigden en buitenstaanders van Norbert Elias (1976) en van dominante en afhankelijke groepen van Kees Schuyt (1995). Groepen nieuwkomers uit andere steden of uit andere landen zijn in de machtsbalans van de stedelijke context de afhankelijke partij ten opzichte van (de beeldvorming door) de gevestigden: stedelingen. Dit mechanisme speelde natuurlijk ook al in Nederlandse steden toen er nog geen families met een migratieachtergrond woonden. Klasse, religieuze verschillen waren toen de inhoud van de dynamiek van gevestigden en nieuwkomers. Door het hoge tempo van de migratiegolven van de laatste vijftig jaar zijn verschillen in culturele waarden, normen en gedragingen in vele steden en buurten toegenomen. De socioloog Schuyt gebruikt de termen dominante cultuur en subculturen in zijn definiëring van integratie. Hij neemt van de Canadese psycholoog John Berry een indeling over en ziet assimilatie, segregatie, als alternatieven voor integratie. (van Bekkum e.a. 1996, 51) Bij assimilatie blijft de eigen cultuur niet behouden, bij segregatie blijft ieders eigen cultuur wel gehandhaafd maar bestaat een strikte scheiding tussen de dominante en subcultuur. Marginalisering ziet Schuyt als een proces dat de persoon of groep in kwestie niet zelf kiest en de machtsbalans is sterk in het voordeel van de gevestigden, in dit geval de nationale Nederlandse cultuur. (zie ook Choenni 1995, van der Valk en Blaubeen 1995) Leden van die (dominante) groep hebben relatief veel speelruimte om negatieve (of positieve) beelden over de afhankelijke groep van nieuwkomers uit te strooien. □ De invloed van structurele marginalisering op de culturele identiteit is vaak enorm: het respect dat men ontvangt van anderen vermindert of verdwijnt geheel; het zelfrespect vermindert evenredig of verdwijnt eveneens geheel. Jongeren die gemarginaliseerd opgroeien, raken door gebrek aan identiteit en zelfrespect, stuurloos. Zoals integratie wenselijk is, zo is marginalisering, vooral vanwege de gevolgen, onwenselijk □ (Schuyt 1995, 42/43) Nederland met zijn hoge (zelf)waardering van humaniteit en rechten voor de mens in internationale verhoudingen kan zich geen andere keuze veroorloven in eigen land. Onze geloofwaardigheid is in het geding. Zijn conclusie uit een analyse van signalen van jongeren is als volgt: □ De mogelijkheden om heel bewust om te gaan met identiteitsproblemen en -spanningen en het aannemen van een dubbele identiteit (lid van de Nederlandse samenleving en tevens lid van de eigen immigrantencultuur) moeten hierbij worden aangemoedigd en juist niet worden afgeremd. □ (Schuyt 1995, 34) Ook hier past een toevoeging. Zoals we in de volgende alinea zullen zien was en is voor alle Nederlanders een meervoudige identiteit al gemeengoed. Vraag protestante Limburgers of katholieke Groningers naar hun loyaliteiten. Dan tekent zich bijna altijd een meervoudige loyaliteit af waarbij het niet zeker is of de Nederlandse nationale loyaliteit voorop staat. Autochtone én allochtone jongeren in grote steden, bijvoorbeeld in de Hip Hop groepen, doen dat op dezelfde manier. Zij ontwikkelen geen dubbele maar **meervoudige identiteiten**. Bestaande en nieuwe preventieve initiatieven zullen de versterking locale - etnische eigenheid moeten combineren met introductie ('initiatie') in de nationale Nederlandse cultuur. (van Bekkum 1998e) Ook voor autochtone groepen.

Dominante en subculturen

Jonge mannen uit regionale groepen (Limburg, Twente enzovoorts) en migranten groepen bleken in mijn arbeidstherapeutische sessies eerder en vaker affiniteit met elkaar te ontwikkelen dan met jongens uit de Randstad. Toen ik daar meer over wilde weten vroeg ik hen iets te vertellen over hun regionale en etnische eigenheid. Wanneer de sfeer veilig was vertelden de Fries, de Surinaamse Hindoestaan, de Limburger en de Indische Nederlandse jongens iets over hun manier van paardenfokken, van feestvieren, van gastvrijheid en van samen koken en eten enzovoorts. Maar de meeste jongens uit Rotterdam, Gouda of Amsterdam wilden of konden dat niet. Zij reageerden met opmerkingen als: 'Wij hebben dat stomme gedoe niet nodig' of 'Dat kinderlijke gepraat'. Wanneer ik meer aandrong werden zij geïrriteerder en zelfs agressief. Mijn observaties besprak ik met mensen met veel ervaring met het begeleiden van dienstplichtigen. Zij bevestigden 'het elkaar opzoeken van plattelands- en migrantenjongens'. Uiteindelijk heb ik dit frequente gedrag geïdentificeerd als een manifestatie van de relatie dominante versus regionale/minderheidsgroepen. Leden van de dominante cultuur lijken de volgende (collectief onbewuste) redenering te hebben: 'Wij zijn hier altijd geweest en jullie vanuit de provincie en immigranten moeten praten, je gedragen zoals wij doen'. Deze 'eenrichtingsdialoog' is al oud en wortelt in de nog steeds vigerende controverse tussen stad en

platteland, beschaafd en onbeschaafd, tussen stedelingen en boeren en ook tussen nationaliteit en etniciteit. Wanneer je behoort tot de dominante meerderheid geeft een vanzelfsprekend gevoel van veiligheid en soms een vanzelfsprekend gevoel van superioriteit. De maat waaraan wordt gemeten is wat de dominante cultuur normaal vindt. Indien het dominante gevoel onder druk komt te staan, bijvoorbeeld als □ regionalen □ of migranten die vanzelfsprekendheid ter discussie stellen, ontstaan gevoelens van onbehagen. Jonge mannen uit de dominante groep raakten niet voor niets geïrriteerd toen ze gevraagd werden naar hun cultuur. Zij zijn wat zij zijn (lid van een dominante groep) en hoeven dat niet te verantwoorden. Hier werd de kern van de relatie nationaliteit - (regionale - migranten) etniciteit en van dominantie - afhankelijkheid geraakt.

De 'etnische' en regionale jongeren vonden elkaar in hun afhankelijkheid (het gedomineerd worden) door jongeren die zich identificeren met de dominante cultuur.

Etniciteit is de manier waarop mensen zich in groepen onderscheiden. Vanuit de antropologie werd dit heel lang **cultuur** genoemd. Friezen en Limburgers zijn net zo etnisch ten opzichte van Randstedelingen als Rotterdammers ten opzichte van Amsterdammers óf als Marokkanen en Turken ten opzichte van Nederlanders. Etniciteit is een beleving en krijgt pas echt kleur of betekenis wanneer beleefd in een vreemde, vijandige, dominante en/of meerderheidsomgeving. Je voelt je vaak pas Nederlander tijdens de bezetting door Duitsers, op vakantie in Spanje of in een gezelschap van overwegend allochtonen. Etniciteit heeft te maken met de **"need to belong"**: een universeel menselijke neiging ergens bij te horen, zoals antropologen dat hebben ontdekt. Iets wat we daar meestal niet of moeilijk mee in verband brengen, en zelfs als een paradox zien, is de **"need to be different"**. Elke persoon, elke familie, elke clan, elke buurt, elke club of bedrijf kan zijn of haar identiteit niet ontwikkelen zonder zich te onderscheiden van andere personen, families, clans, buurten etc. Zo gauw als dit op groepsniveau gebeurt kun je spreken van etniciteit vanuit de definitie die boven is gekozen. Met etniciteit is **etnocentrisme** onverbreekelijk verbonden. Etnocentrisme is een universeel menselijke neiging om je als groep als uniek te beleven. Dit inzicht is ook ontdekt door antropologen en is nauw verbonden met monocultureel gedrag van mensen. Dit leidt in een aantal gevallen tot belevingen van uitverkorenheid, overwaardigheid, superioriteit en zelfs arrogantie ten opzichte van de 'niet-wij': de anderen. (van Bekkum 1998b) Lidmaatschap van elke groep kan leiden tot overwaardigheid terwijl 'anderszijn' de enige legitieme houding kan zijn. Bij dominante groepen komt overwaardig zijn vaker voor.

Van zware hulp naar preventieve jeugdzorg

De voorbeelden van de Berberkinderen, van de Jonkheid en van Mehmet maken duidelijk waar een belofte voor preventief jeugdbeleid ligt. Hoe een klimaat in een wijk te scheppen waarin het klimaat van krenkingen omgezet kunnen worden in controleerbare competities en krachtmetingen. Vechten is niet alleen een fysieke aangelegenheid of louter imponeergedrag. Jongeren proberen in groepen op allerlei manieren hun grenzen uit. Binnen in de groep maar ook naar buiten. Vechten met andere groepen jongeren of met de politie vinden zij prachtig. Voor veel jongeren is deze activiteit onmisbaar om volwassen te worden. De verburgerlijking in onze samenleving in de afgelopen eeuwen heeft echter de afweer tegen fysiek geweld doen groeien. Alleen de politie en de marechaussee hebben het recht om geweld uit te oefenen en in uiterste gevallen kan het leger worden ingezet. Een huishouden in Nederland komt tegenwoordig minder met geweld in aanraking dan zeshonderd jaar geleden. Onze samenleving is geweldlozer dan toen. Bescherming van leven, have en goed is een grondrecht geworden. Maar wanneer de landelijke media veel aandacht besteden aan groepsgeweld van jongeren dan lijkt er wel overal gevochten te worden. Dat is niet het geval. Het zijn kleine groepen jongeren die veel overlast veroorzaken. Het gaat bij grensoverschrijdingen van geweld van jongeren vooral om groepen jonge mannen. Bij groepsgeweld in Amsterdam en Leeuwarden in 1997 sloegen en schopten zij mannen een leeftijdgenoot in elkaar met de dood tot gevolg. Bij gevechten tussen groepen jonge mannen vorig jaar in een weiland bij Beverwijk viel een dode. Deze gebeurtenissen zijn natuurlijk het topje van de ijsberg als het gaat om effecten van ongebreidelde vechtlust van jonge mannen. In de meeste gevallen worden zij begrensd door hun omgeving. De overheid komt in zicht bij ernstige overschrijding van maatschappelijke regels. Delinquent gedrag van jongens tussen 12 en 18 jaar is veelal grens zoekend gedrag. Het blijft meestal beperkt tot de periode waarin ze puber zijn. Meer dan 95 procent van alle jonge mannen houdt zich na hun achttiende jaar niet meer bezig met criminaliteit. En zeer klein percentage heeft na 18 jaar onvoldoende geleerd zijn vechtlust te hanteren en kan in bepaalde geweldssituaties over grenzen gaan. In absolute aantallen zijn dat nog vele jonge mannen. (van Bekkum 1998f)

(Sociale inbedding van agressie en transitionele structuur

Onder de Nuba in Sudan worden elk jaar worstelwedstrijden georganiseerd waarbij elke stam zijn kampioen afvaardigt. Dat is zoiets als de Elfstedentocht in Nederland toen die nog een Friese aangelegenheid was en de verschillende regio's tegen elkaar reden. Enkele dagen lang vinden onder de Nuba strikt gereguleerde maar harde wedstrijden plaats. Daarbij identificeren de toeschouwers zich volledig met hun kampioen omdat allerlei (onopgeloste) spanningen en conflicten tussen personen en families van verschillende stammen met het winnen of verliezen verbonden worden. Wanneer de uiteindelijke kampioen bekend is, wordt een groots feest gehouden waarbij de conflicterende partijen zich verzoenen onder overvloedige gebruik van licht alcoholische drank. De kampioenen genieten de aandacht van vele meisjes uit meerdere dorpen en binnen de gegeven regels kan een meisje een kampioen uitnodigen voor de nacht. Hier is lichamelijk geweld geritualiseerd in wat wij westerlingen sport noemen. De spanningen van de worstelaars staan daarbij direct in dienst van de lokale gemeenschappen. Sporters uit de

meeste steden en buurten in Nederland zijn lang niet altijd vertegenwoordigers (meer) van hun gemeenschap. Sportverenigingen hebben voor een deel hun groeps- en buurtvertegenwoordigende karakter verloren. Indien wij dit inzicht los laten op voetbalgeweld dan valt afwezigheid van positieve binding van supporters met de lokale gemeenschap van de voetbalclub op. Voetbalsupporters van de grote clubs wonen over het hele land en hebben nauwelijks binding met de gemeenschap die een club vertegenwoordigt. En als zo'n groep vechtlustigen op stap gaat in een stad ver weg van hun woonplaats is het risico op gevaarlijke confrontaties groter dan wanneer zij zich in eigen stad of wijk bevinden. Want anoniem geweld verhoogt de kans op escalatie en onbegrensd geweld. De signaalfunctie van de rellen in de Oosterparkwijk in 1997 in Groningen waren in dit verband behoorlijk duidelijk. Weinig kansen op (beter) werk, langdurige onmacht, geen erkenning en ondersteuning in hun gevecht om volwassen te worden. Deze jongeren hebben geen duidelijke en geen positieve plaats in de gemeenschap. Wanneer daar de extra risico factoren van jongeren uit families met een migratie achtergrond, met oorlogstraumata en met regelmatige discriminatie zijn negatieve ongeremde uitingen van vechtlust om de hoek. Een andere wortel voor het ontstaan van geweld bij jonge mannen is competitie. Stoer gedrag, inclusief dreigen met geweld, onder jongens en mannen in sociale netwerken is een oud mannelijk patroon in onze cultuur. Zij vertonen imponeergedrag ten opzichte van en onder elkaar. In de buurt van meisjes wordt dit anders en sterker. Er is sprake van territoriumgedrag wanneer jongensgroepen straten en delen van wijken 'controleren'. Maar het competitieve territoriale en baltsgedrag kan zijn positieve invulling verliezen en destructieve vormen aannemen.) IN KADER!

Aanzetten tot transitionele structuren

In de publieke discussie, ook bij deskundigen, is weinig oog voor genuanceerde overwegingen. Veel culturen buiten Europa, maar ook in verschillende migrantenculturen en plattelandsregio's in Nederland, kennen nog delen van 'initiaties' of 'rites de passage' voor jongens op weg naar volwassenheid. Initiaties zijn overgangsrituelen zijn routekaarten voor jonge mannen naar volwassenheid. Hoe gedraag je je in welke situaties als man? Hoe en in welke stappen benader je een meisje? Hoe bereid je je voor op je vaderschap? In traditionele samenlevingen zijn initiaties met normen en waarden geladen. Volwassen worden is ook een stevige herordening van familiale en sociale bindingen. Intiatierituelen hebben volgens de vergelijkend mytholoog Joseph Campbell onder andere tot doel om de sterke seksuele gevoelens van jonge mannen en mannelijk te herordenen voor sociale en maatschappelijke doeleinden. In ons eigen land is nog een aantal ondersteunende structuren te vinden voor de overgang van jongens naar volwassenheid. De grens tussen constructieve en destructieve vormen is echter onduidelijk geworden. Tot voor kort was de dienstplicht voor veel jongens een structuur om 'man te worden'. Daarin werden ze niet zelden teleurgesteld, maar vaak blijft het een belangrijke ervaring in hun leven. In mijn tien jaar ervaring als begeleider van jonge mannen in problemen heb ik de roep om hulp om volwassen, om 'geïnitieerd', te worden vele malen en in vele klanken gehoord. De werkkampen, bedacht door onze toenmalige premier Lubbers, om jonge delinquenten op het rechte pad te brengen kunnen worden gezien als (schamele) pogingen om hen te initiëren in de volwassen wereld. Dit geldt ook voor de vele survivaltochten voor jongeren in problemen. Ontberingen, beproevingen en voor elkaar leren opkomen in groepsverband kan een uitstekende manier zijn om grenzen te leren kennen en een stap naar volwassenheid te maken. Jeugdbendes kunnen, bij gebrek aan beter, als pogingen van jongeren worden gezien om zichzelf te initiëren. Dreigen en vechten tegen andere groepen is een plezierig maar belangrijk tijdverdrijf in het leren kennen en handhaven van grenzen. In de hogere klassen herkennen we in het universiteitsleven aspecten van, soms negatieve, initiatie in de ontgroening bij toetreding tot studentenverenigingen. Vooral voor jongens uit hogere milieus is dit een belangrijke voorbereiding op hun beroeps carrière en als introductie in de latere 'old boys networks'. Om groepsgeweld te kunnen voorkomen en aan te pakken is zoals gezegd meer begrip van de belevingswereld van jongens nodig. (van Bekkum 1998a)

Conclusies en aanbevelingen

I) Jongeren bevinden zich of zij, of wij volwassenen, dat nu leuk vinden of niet in een kwetsbare en instabiele levensfase. De transitie naar volwassenheid verloopt voor jongens en meisjes nogal verschillend, maar als groepen hebben zij natuurlijk alles met elkaar te maken. Jongens lijken meer sociale problemen te geven omdat zij hun spanningen meer naar buiten en soms destructief vormgeven. Dat betekent niet in dat meisjes minder spanningen hebben in kwetsbare transitie naar volwassenheid. Zij verwerken transitionele spanningen meer naar binnen en bespreken die meer onder elkaar. In de hier gepresenteerde benadering zal elke jongere in (minstens) vijf leefgebieden, hier domeinen genoemd, zijn of haar loyaliteiten opnieuw moeten leren vormgeven om de volwassenwereld binnen te gaan. Dat zijn de loyaliteiten met familie en matenschappen (peergroep), met school, werk en vrije tijd, met de mannen- en vrouwenwereld, met hun nationaliteit en etniciteit.

II) Matenschappen en meidengroepen zijn voor de meeste jongeren onontbeerlijk om hun kwetsbare periode naar volwassenheid door te komen. De leefwereld van jongeren in een groep is niet eenvoudig te begrijpen. Voor buitenstaanders niet en voor volwassenen nog minder. Toch zal elke inspanning, elk beleid in deze transitionele benadering uit moeten gaan van de belevingswereld van de specifieke groepen waarvoor zij zorg dragen. Dan pas kan een intercultureel en interdisciplinair perspectief als de beschreven transitionele benadering leiden tot werkbare programma's en projecten.

III) Het leren balanceren van loyaliteiten kan in het maken en uitvoeren van beleid voor jongeren uitgangspunt zijn. Het vijf domeinen model maakt het grote aantal mogelijke loyaliteiten dilemma's zichtbaar. De sociale rol van jongeren was in andere tijden en in vele niet-Europese culturen veel belangrijker dan in de meeste van onze huidige stadswijken. Het vinden en scheppen van een betekenisvolle sociale plaats van groepen jongeren in de bredere gemeenschap is een belangrijke oplossingrichting in het ontwikkelen en uitvoeren van beleid. Sportieve en competitieve evenementen, verbonden met wijk- en groepsgebonden feesten, kunnen zeer effectief zijn om jongeren

een belangrijke plaats te geven in de wijk. In die evenementen kunnen elementen van overgangsrituelen worden verwerkt zodat transitionele spanningen op sociaal acceptabel wijze worden ontladen en sterkere betrokkenheid bij de gemeenschap kan ontstaan.

IV) Alle jongeren zijn kwetsbaar in hun overgang naar volwassenheid. Jongeren uit gemarginaliseerde groepen hebben extra drempels te overwinnen in hun weg naar de volwassenwereld. Jongeren uit families met een migratie achtergrond zijn nog eens extra kwetsbaar door migratie- en aanpassingsgevolgen én door discriminatie- en marginalisatie gevolgen. Alle jongeren uit heel Nederland vanuit een locale, een regionale en/of een etnische achtergrond in multiculturele wijken ontwikkelen meervoudige identiteiten omdat zij via school, taal en allerlei andere culturele gebruiken in de nationale Nederlandse cultuur worden gesocialiseerd. Dit gebeurt soms thuis, als de ouders ook afkomstig zijn uit de nationale cultuur, maar vooral op school, ook op straat, via muziek, via televisie, via zorgsystemen en via het rechtssysteem. Jongeren, zoals uit Marokkaanse Berber milieus zijn altijd meertalig en soms veeltalig en moeten daarom ook veelvoudige identiteiten ontwikkelen. Voor deze extra risicofactoren in combinatie met de leefwereld van deze groepen zal aandacht in beleid en uitvoering moeten zijn. Een andere risicogroep in sterk multiculturele wijken zijn de autochtone Nederlandse groepen jongeren. Door de snelle veranderingen in hun wijk staat hun 'etniciteit' sterk onder druk. Ook hier geldt: ondersteuning in hun transitie met extra aandacht voor behoud van eigen identiteit.

Beleids mensen die de hier beschreven transitionele benadering in vijf leefgebieden willen introduceren kunnen dat op vele manieren doen. De eenvoudigste manier is om een nieuw project transitioneel in te vullen of een bestaand project te schoeien op een transitionele leest. Indien dit goede resultaten geeft kan het langzaam verder worden verbreed en uitgebouwd naar andere projecten en sectoren. Een effectief traject voor geïntegreerd jeugdbeleid in een wijk kan zijn: a) de multiculturele demografie van jongeren met extrapolatie naar de komende tien jaar in kaart te brengen, b) een inventarisatie van de bestaande risicogroepen en van de lopende projecten te doen, c) een meerjarenplan vanuit een verbindend concept te ontwikkelen vertegenwoordigers van de bewoners, inclusief de jongeren, de ouders, de betrokken jeugdinstanties en instanties, d) een stuurgroep opzetten die de hoofdlijnen volgt en controleert en e) een projectgroep instellen die samen een jaarlijks stappenplan uitvoeren en een 'transitionele missie' uitdragen. Een ervaren projectleider die in staat is met alle partijen goed contact te onderhouden, kan met een breed, maar gecontroleerd mandaat, het project coördineren en sturen. Op basis van jaarlijks meetbare doelen kan het meerjarenplan verder worden ingevuld en bijgesteld.

In Nederland lopen reeds vele jeugdtrajecten. De komende tien jaren bieden qua visie, economisch en politiek kansen om innovatieve geïntegreerde trajecten ingang te zetten. De ministeriële, grootstedelijke en gemeentelijke inspanningen van de laatste jaren voor leefbare wijken met een goed jeugdbeleid en adequate jeugdzorg hebben veel voorbereid. Dat kan leiden om de preventieve en curatieve activiteiten voor jeugd om te bouwen tot een vanzelfsprekende zorg, ondersteuning en begeleiding van jongeren in hun prachtige maar vaak moeizame zoektocht naar volwassenheid.

Noten

1) Een verkorte versie van dit hoofdstuk gericht op het ontstaan van criminele loopbanen is verschenen in Justitiële Verkenningen, augustus 1998.

2) Het veldwerkonderzoek vond plaats tussen mei 1983 en februari 1990 op de psychiatrische afdeling van een militair hospitaal. Als arbeidstherapeut begeleidde de auteur ongeveer 500 dienstplichtigen, de meesten afkomstig uit de landmacht, waarvan 96 in het onderzoek werden betrokken:

- regionale etnische achtergrond (Limburgs, Fries, enz.): 36
- ex-koloniale etnische achtergrond (Antilliaans, Surinaams, Indisch): 9
- andere etnische achtergrond (Turks, Spaans, Baskisch, Marokkaans): 8
- dominant Nederlandse achtergrond (stedelijke gebieden, Randstad): 43

Van de geselecteerde jonge mannen worstelden slechts enkele met zware psychiatrische problematiek en zelfs bij hen was die vermengd met hun volwassenwording. De meesten van de onderzochte jongeren hadden naast hun psychische problematiek duidelijke problemen met hun volwassenwording, al dan niet geluxeerd door inspanningen en gebeurtenissen in dienst.

3) Het begrippenpaar allochtoon-autochtoon is versleten en eigenlijk onbruikbaar. Het vertoont dezelfde gebreken als de vroegere arbeiders-gastarbeiders, Nederlanders-buitenlanders, ingezetenen-vreemdelingen, Nederlanders-Medelanders. De twee woorden suggereren een tegenstelling en een duidelijke scheiding tussen beide groepen die er niet is. Vele mensen vallen in beide groepen of willen niet tot een van beide gebombardeerd worden. Een deel van de jongerenproblematiek in multiculturele wijken komt voort uit deze scheiding die onderzoekers, politici, journalisten en het publiek samen hebben geconstrueerd. Binnen Nederland zijn er argumenten aan te voeren om vanuit een nationale bril Friezen en Limburgers als allochtoon te beschouwen. Zij spreken een andere taal en hebben vreemde gewoonten. Een historische tegenstelling tussen stad en regio, binnen- en buitengewesten, tussen stedelingen en plattelanders lijkt zich in een nieuwe jas in het begrippenpaar allochtoon-autochtoon te herhalen bij migranten. Hoewel we niet zonder de woorden allochtoon-autochtoon lijken te kunnen zal ik ze hier zoveel mogelijk vermijden.

Literatuur

- Ariés, Philippe, *Centuries of Childhood, A Social History of Family Life*, Vintage Books, New York, 1960/1975.
- Bekku, Dirck H.J. van, Integratieve socialisatie van jongeren: een interetnisch perspectief vanuit de culturele antropologie, p. 55-65, in: *Interdisciplinariteit in de jeugdhulpverlening en adolescentenzorg*, P. v. d. Doef (ed), Acco, Amersfoort, 1992.
- Bekku, Dirck H.J. van, Adolescence and Ethnicity: An Interdisciplinary Model in Occupational Therapy and Vocational training, *International Journal of Adolescence and Youth*, p. 253-69, 4, 1994.
- Bekku, Dirck H.J. van, The Times, They Are A'Changin': Adolescence, Health and Ethnicity, *Lessons from Anthropology, Contemporary Youth Problems and Cross-Cultural Solutions*, *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 8, p. 243-260, 1995.
- Bekku, Dirck H.J. van, Jonge mannen: Onbegrepen en Vechtlustig, *Trouw*, 8 februari 1998a.
- Bekku, Dirck H.J. van, To Belong and To Be Different: Balancing National and Ethnic Loyalties in Male Adolescents, in: *Dominant Culture in the Eyes of Minorities*, J. Mucha (ed.) Central European University Press, Budapest-Washington, 1998b.
- Bekku, Dirck H.J. van, Leisure, Play and Work in Urban Settings: Search for Liminal Experiences in Male Adolescents, in: *Leisure Studies* 1998c.
- Bekku, Dirck H.J. van, Het Meervoudig Verband: op weg naar interculturele vormen van mannelijkheid, in: *De Eerste Sekse*, Anja Meulenbelt (red), in voorbereiding, november 1998d.
- Bekku, Dirck H.J. van, Wederkerig beleid voor achterstandsgroepen: De Roma (Zigeuners) te Nieuwegein deel II, *Sociaal Bestek*, juni 1998e.
- Bekku, Dirck H.J. van Bekku, 'Rite de passage' als ondersteunende structuur bij volwassenwording, *Preventie van criminele loopbanen onder jonge mannen*, *Justitiële Verkenningen*, augustus 1998f.
- Bekku, Dirck H.J. van, M. v.d. Ende, S. Heezen, A. Hijmans van den Bergh, Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening, in: *Handboek Transculturele Psychiatrie en Psychotherapie*, J. de Jong en M. van den Berg, (red.) 1996.
- Bellaart, H. B., *Transculturele toegang tot de jeugdzorg*, commentaar op het advies van de Projectgroep Toegang, VWS/NIZW, Utrecht, 1997.
- Bertels, Willem, *De ambtenaar jeugdbeleid als improvisator, Van gemeentelijke regie naar persoonlijke strategie*, (dit handboek hoofdstuk ?)
- Choenni, Chandersen en Artwell Cain, The Intensification of Racism in the Dutch Labour Market, in: *Racism and the labour market*, in: M. v.d. Linden en J. Lucassen (eds) Berne, Peter Lang AG, 1995.
- Dijk, Rob van, Interculturalisatie van de zorg, *Buitenlanders Bulletin*, 8, 25-26, 1990.
- Edgar, Ian. *The Social Process of Adolescence in a Therapeutic Community*, in: Spencer, Paul (ed), *Anthropology and the Riddle of the Sphinx: Paradoxes of Change in the Life Course*, Routledge, London, 1990.
- Elias, Norbert & John L. Scotson, *De gevestigden en buitenstaanders, een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*, Spectrum, Utrecht, 1976.
- Es, D. van., *De migrant als patiënt. Een oriëntatie voor hulpverleners in de gezondheidszorg*. De Tijdstroom, Utrecht 1995.
- Gennep, Arnold van., *The Rites of Passage*, Routledge and Kegan, London 1906/1960.
- Gutknecht, Douglas B., *Ritual and Liminality in Psychiatric Treatment: Therapeutic Rites of Passage*, *Human Mosaic*, 5-61, 16, 1, 1982.
- Hazekamp, Jan, *Rondhangen als tijdverdrijf, Over het onder-elkaar-zijn van jongens en meisjes in de vrije tijd*, VU Uitgeverij, Adam, 1985.
- Hebdidge, Dick, *Interviews met Anil Ramdas: In het Huis van Mijn vader*, VPRO, Hilversum, 1995.
- Hupe, P.L. & E.H. Klijn, *De gemeente als regisseur van het preventief jeugdbeleid*, OLPJ/Sardes, Utrecht, 1997.
- Hijmans van den Bergh, Arjaan, *Kleurrijk resultaat telt, Interculturele kwaliteit in de jeugdzorg*, Forum, Utrecht, 1997.
- Klein Tank, Matthieu, *Agressie stoot jongerenwerkers af: te weinig ervaring met vindplaatsgericht werken*, p. 34-38, 0-25, mei 1998.
- Leito, Abbas en Dirck van Bekku, *Visie en uitgangspunten van transculturele hulpverlening*, in: *Een blik in de transculturele hulpverlening, 15 jaar ervaring met verlies en verrijking*, Indra Boedjarath en Dirck van Bekku (red), van Arkel, Utrecht, 1997.
- Linden, Peter van der, *Jongens en vriendschap, Jeugd en Samenleving*, p. 365-374, 6/7, juni/juli 1995.
- Oosten, Nico van, *Echte mannen komen niet meer aan de bak*, *Volkskrant*, 2 juli 1998.
- Ploeg, Jan van der, *De peergroup*, *Tijdschrift Interdisciplinaire Adolescenten Zorg, (TIAZ)*, 1995, 1, 74-84.
- Preto, N.G., *Transformation of the Family System in Adolescence*, in: *The Changing Family Life Cycle* Betty Carter and Monica McGoldrick eds, New York, Allyn and Bacon, 1989
- Schuyt, Kees, *Kwetsbare jongeren en hun toekomst, Beleidsadvies gebaseerd op literatuurstudie*, VWS, Rijswijk, 1995
- Quin, W.H., N.A. Newfield, H.O. Protinsky, *Rites of Passage in Families with Adolescents*, *Family Process*, 24, 101-111, 1985.
- Schuyt, C.J.M. *Kwetsbare Jongeren en hun Toekomst, Beleidsadvies gebaseerd op literatuurverkenning*, VWS, Rijswijk, 1995.
- Turner, Victor, *Betwixt and Between: The Liminal period in Rites de Passage*, p. 93-111, in: *The Forest of Symbols, Aspects of Ndembu Ritual*, Cornell University Press, Ithaca, 1967.
- Valk, Leonie van der en Hank Blaubeen, *De kunst van het overleven: Marokkaanse Jongens, Methodiek en communicatie*, Utrecht, van Arkel, 1995.
- VWS, *Regie in de Jeugdzorg, Regeringsstandpunt*, VWS Rijswijk, 1994.
- VWS, *Beleidskader Preventieve en Curatieve Jeugdzorg, 1997-2000*, VWS, Rijswijk, 1997.
- Wermölder, Hans, *Van vriendenkring tot randgroep, Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk*, *Het Wereldvenster*, Amsterdam, 1986.

Zoja, L. *Drugs, Addiction and Initiation: The Modern Search for Ritual*, Sigo Press, Boston, 1989.